

ยุทธศาสตร์การเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม

ของนักเรียนตามหลักไตรสิกขา

Learning Strategies In Order To Develop

Students morality And Ethics Though The Threefold

พระอนุสรณ์ กิตติวณโณ

พระมหาสิทธิชัย ชยสิทธิ, พระศักดิ์ธัช ส่วโร, อภิชา สุขจีน

Phra Anusorn Kittiwanno

Phramahasittichai chayasitti, Phra Sakdithat Sangvaro. Aphicha Sukjeen

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Phrae Campus

Corresponding Author, E-mail: Praanusorn-2009@hotmail.com

บทคัดย่อ

การศึกษาในประเทศไทยนับตั้งแต่อดีตราบจนถึงปัจจุบัน มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงมาตลอด ไม่ว่าจะเป็นด้านหลักสูตร ด้านทักษะ ด้านคุณธรรมจริยธรรม การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลักษณะดังกล่าว เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของกระทรวงศึกษาธิการ ที่ต้องการพัฒนาประชาชนคนไทยให้มีความรู้ความสามารถ เพื่อความเป็นอยู่ที่ยั่งยืนและดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข ภายใต้ความเจริญก้าวหน้าของสังคมปัจจุบัน การนำเอาหลักไตรสิกขามาเป็นกรอบของการศึกษา เพื่อต้องการพัฒนานักเรียนให้มีคุณธรรมและจริยธรรม เมื่อนักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรมเป็นพื้นฐานแล้ว ก็จะเป็นพลังขับเคลื่อนสังคมและประเทศชาติสู่การพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืน

คำสำคัญ: ยุทธศาสตร์, การเรียนรู้คุณธรรมจริยธรรม, ไตรสิกขา

Abstract

Thai education from the past time to the present time has been changed and developed continually; not only in its curriculum but also in students morality

and ethics as well as students' learning skills. The mentioned change and development reflect the roles and responsibilities of Thai Ministry of Education that has to develop Thai people to be educated and able to live in their society with their own abilities in order to have life stability and live happily under the current society's prosperity. The integration of Threefold in order to be the Thai educational scope has vital objectives; to develop Thai students to have morality and ethics. Since they have morality and ethics as their life basis, they will be the social power to improve their society as well as their country to sustainable and stable development.

Keywords: learning strategies, ethical and moral development, Threefold Training

แนวทางฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

Guidelines for revising drug addicts according to Buddhist principles

พระสุวิจักขณ์ โชติวโร

Phra Suwichakn kulyotchayangkhul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buriram Buddhist College

บทคัดย่อ

สภาพปัญหาเยาวชนคนไทยยุคโลกาภิวัตน์ทั้งหลายทั้งปวงมาจากความสับสนวุ่นวายทางจิตใจ จิตใจเยาวชน ไม่นั่นคง ไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดมั่นจึงทำให้ยาเสพติดสร้างปัญหาและเป็นภัยคุกคามกับประชากร โดยเฉพาะประชากรที่เป็นเยาวชน และทำให้เกิดผลเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของทุกประเทศในโลก ประเทศไทยเราเองก็เช่นกัน ยาเสพติดได้แพร่ระบาดและเป็นปัญหาต่อสังคมโลกโดยเฉพาะเยาวชนของไทย ตั้งแต่อดีตมาจนปัจจุบันแม้รัฐบาลทุกรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศ มีนโยบายปราบปรามและป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างจริงจัง มีบทลงโทษรุนแรงต่อผู้ค้าหรือผู้จำหน่าย แต่ปัญหายาเสพติดก็มิได้หมดไปจากสังคม ยังคงสร้างปัญหาให้กับเยาวชนไทยตลอดเวลาจนเกิดเป็นปัญหาวิกฤตสับสนหลายอย่างทั้งในระดับบุคคล และระดับประเทศที่ยังแก้ปัญหาไม่ค่อยได้ผล ทำให้ปัญหาต่างๆในสังคมไทยมากยิ่งขึ้น เพราะการแก้ปัญหาล้วนมากเป็นการแก้ทางวัตถุซึ่งมุ่งเอาการบริโภคเป็นใหญ่

การแก้ปัญหาล้วนพื้นฐานทางด้านจิตใจ ซึ่งการที่จะยับยั้งให้เยาวชนห่างไกลยาเสพติดและฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดยาเสพติดได้แก่การพัฒนาเยาวชนให้ผูกพันกับหลักพุทธธรรมและยึดมั่นในหลักศาสนา หลักธรรมคำสอน และพระสงฆ์จะเป็นผู้ชี้ทางและเป็นผู้นำทางทางจิตใจของเยาวชนไทย เป็นผู้อธิบายค่านิยมที่ถูกต้อง ผู้อธิบายความดี ความชั่ว ความจริงของโลกและความสุขอันแท้จริงของชีวิต เป็นผู้ชี้แนะความสว่าง ความสงบ ทั้งแก่เยาวชน และแก่คนไทยทุกคนให้พบแต่ความสุขความเจริญ

คำสำคัญ : แนวทางฟื้นฟู ผู้ติดยาเสพติด หลักธรรม พระพุทธศาสนา

Abstract

Thailand globalized youth problems and all the young minds. Nothing is held, the drug problem and a threat to the population. The population is young And adverse effects on the economy and social stability of all countries in the world. Our own country, too The drug is dispersed and the world community, especially the youth of Thailand. From the past to present Despite all governments that come into the country. A policy of repression and prevention of drug problems seriously. There are severe penalties for dealers or distributors. But the drug did not disappear from society. Thailand continues to create problems for young people all the time until the crisis is confusing many in both parties. And the country is still not an effective solution. Causing problems in Thailand evens more. The solution is mainly aimed at solving the object, which took a big consumption. Solving the underlying psychological problem is to deter youth from drug offences. Rehabilitation of drug addicts including youth development is linked.to the principles of Buddhism and is based on religious principles and the monks will be the mentors and spiritual leaders of Thai youth who is a valid description of the values who describes the good, the evil, the truths of the world, and the true happiness of life. As a guide to light, peace for the youth and to all Thai people to find happiness, prosperity.

Keywords: Rehabilitation; Addict; Principles; Buddhism

บทนำ

สภาพปัญหาเยาวชนไทยยุคโลกาภิวัตน์ทั้งหลายทั้งปวงมาจากความสับสนวุ่นวายทางจิตใจ จิตใจเยาวชน ไม่มั่นคง ไม่มีอะไรเป็นเครื่องยึดมั่น องค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาโดยตรง เช่นสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติกระทรวงศึกษาธิการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีนโยบายในการแก้ปัญหาที่จริง แต่ขาดการปฏิบัติต่อเนื่อง และจริงจังทำให้ยาเสพติดสร้างปัญหาและเป็นภัยคุกคามกับประชากร โดยเฉพาะประชากรที่เป็นเยาวชน และทำให้เกิดผลเสียหายต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของทุกประเทศในโลกประเทศไทยเราเอง

ก็เช่นกัน ยาเสพติดได้แพร่ระบาดและเป็นปัญหาต่อสังคมโดยเฉพาะเยาวชนของไทย ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน แม้รัฐบาลทุกรัฐบาลที่เข้ามาบริหารประเทศ มีนโยบายปราบปรามและป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดอย่างจริงจัง มีบทลงโทษรุนแรงต่อผู้ค้าหรือผู้จำหน่าย แต่ปัญหายาเสพติดก็มิได้หมดไปจากสังคม ยังคงสร้างปัญหาให้กับเยาวชนไทยตลอดเวลา

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันสังคมไทย ได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์ จนเกิดเป็นปัญหาวิกฤตสืบสนหลายอย่างทั้งในระดับบุคคล และระดับประเทศที่ยังแก้ปัญหาไม่ค่อยได้ผล เพราะการแก้ปัญหาส่วนมากเป็นการแก้ทางวัตถุซึ่งมุ่งเอาการบริโภคเป็นใหญ่ โดยละเลยการแก้ปัญหาพื้นฐานทางด้านจิตใจ ซึ่งได้เคยประพุดติปฏิบัติมาเป็นเวลานานนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ จะเห็นว่า 3 สถาบันหลักของชาติ คือ บ้าน วัด วัง ซึ่งมีหน้าที่ในการพัฒนาด้านจริยธรรม ศีลธรรม และให้การศึกษาแก่เยาวชนมาโดยตลอด

ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยมากยิ่งขึ้น และส่งผลให้พระพุทธศาสนาถูกกระทบและถูกมองข้าม เพราะคนไปหลงรับเอาค่านิยมแบบตะวันตกมาใช้ การพัฒนาเน้นเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้แทนคือใช้เครื่องจักรกลมาแทนแรงคนและในขณะเดียวกันก็ทำลายสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทำลายสิ่งแวดล้อมทางสังคมคือ ทศนคติ ค่านิยม จริยธรรม และวัฒนธรรมอันทรงคุณค่า ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เป็นปัญหาใหญ่ที่แก้ไม่ตกเพราะส่วนมากไปแก้ปัญหาที่ปลายเหตุ เมื่อการแก้ปัญหาดำเนินไปในทิศทางที่สวนกระแสกับพุทธธรรม ที่สอนให้รู้จักประมาณตน รับผิดชอบต่อตนเองและสังคมกิจกรรมมอมเมาให้เยาวชนไปหลงใหลอยู่กับอบายมุข โดยเฉพาะเรื่องของยาเสพติด มีมากขึ้นเรื่อยๆการที่จะยับยั้งให้เยาวชนห่างไกลยาเสพติดและฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดยาเสพติดได้แก่การพัฒนาเยาวชนให้ผูกพันกับหลักพุทธธรรมและยึดมั่นในหลักศาสนา หลักธรรมคำสอน และพระสงฆ์จะเป็นผู้ชี้ทางและเป็นผู้นำทางทางจิตใจของเยาวชนไทย เป็นผู้อธิบายค่านิยมที่ถูกต้อง ผู้อธิบาย ความดี ความชั่ว ความจริงของโลกและความสุขอันแท้จริงของชีวิต เป็นผู้ชี้้นำความสว่าง ความสงบ ทั้งแก่เยาวชน และแก่คนไทยทุกคน ให้พบแต่ความสุขความเจริญ

ดังนั้น สิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เยาวชนห่างไกลจากยาเสพติด ต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมมือกันในกระบวนการแก้ไขปัญหาเพื่อนำพาไปสู่การปฏิบัติและการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ร่วมกับการดำเนินชีวิตให้เยาวชนสามารถเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและนำพาชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองนำไปสู่ความสำเร็จได้ ปัจจัยสำคัญคือการใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ผู้ใจคนสามารถสร้างความสามัคคีในหมู่คณะ ก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม คำสอนของสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็น

หลักสัจธรรมที่ผู้ปฏิบัติ นำมาปรับใช้ในชีวิตเพื่อเยียวยารักษาจิตใจ ของเยาวชนให้ห่างไกลจากยาเสพติดและนำมาเป็นแนวทางฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดตามยาเสพติด ในลำดับต่อไป

1. ปัญหาและสาเหตุของเยาวชนกับยาเสพติด

องค์การสหประชาชาติ (United Nation : UN) ได้ให้ความหมายของคำว่า ยาเสพติด คือ สารใด ๆ ที่ได้จากหรือเกิดขึ้นจากธรรมชาติ รวมถึงจากการสังเคราะห์ที่มีผลต่อจิตใจและระบบประสาท ส่วนองค์การอนามัยโลก (World Health Organization : WHO) ให้ความหมายว่า สิ่งเสพติดเข้าไปแล้วจะเกิดความต้องการทั้งทางร่างกายและจิตใจต่อไป ซึ่งอาจมีความต้องการในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นไปเรื่อย ๆ ทำให้เจ็บป่วยทางด้านร่างกายและจิตใจได้ ส่วนพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 (2545 : 900) ได้ให้ความหมายว่า ยาเสพติด หมายถึง ยาหรือสารเคมี เมื่อเสพหรือฉีดเข้าสู่ร่างกายติดต่อกันชั่วระยะเวลาหนึ่งก็จะติด ก่อให้เกิดพิษเรื้อรัง ทำให้ร่างกายและจิตใจเสื่อมโทรม เช่น ฝิ่น กัญชา เฮโรอีน ยานอนหลับ สุรา และพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ พ.ศ. 2522 มาตรา 4 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2528 มาตรา 4 (2528 : 31-36) ได้ให้ความหมายอย่างชัดเจนว่า “ยาเสพติดให้โทษ” หมายถึงสารเคมีหรือวัตถุชนิดใด ๆ เมื่อเข้าสู่ในร่างกายไม่ว่าจะเป็นวิธีการรับประทาน ฉีด สูบ ดม หรือวิธีการใด ๆ แล้วส่งผลต่อร่างกายและจิตใจ สุขภาพทรุดโทรม

กล่าวได้ว่ายาเสพติดมีผลทำให้เกิดความผิดปกติต่อร่างกาย และเป็นทาสต่อสิ่งเสพติดนั้น ๆ ร่างกายและจิตใจก็จะอยู่ในอำนาจสิ่งนั้น มีความต้องการเสพสิ่งเสพติดในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นหรือความถี่ที่มากกว่าเดิมขึ้นไปเรื่อย ๆ ซึ่งอาจเรียกได้ว่าการติดยาเสพติด ทำให้เกิดติดเป็นนิสัยเป็นความเคยชินของผู้เสพ เมื่อถึงเวลาที่อยากเสพแล้วไม่ได้เสพจะมีอาการผิดปกติทางด้านร่างกายและจิตใจ ยาเสพติดจึงให้โทษทั้งต่อตนเอง ต่อผู้อื่น การที่จะหยุดยั้งการแพร่ระบาดของยาเสพติดก็จะทำได้ยาก เนื่องจากความคุ้นเคยกับยาเสพติดและมองเป็นเรื่องธรรมดา ยาเสพติดให้โทษทั้งในแง่ของกฎหมายและศีลธรรม เกิดผลกระทบทางตรงทำให้เสียทรัพย์ในการซื้อยาเสพติดมาเพื่อทำให้สุขภาพเสีย ส่วนผลกระทบทางอ้อมก็คือเสียบุคลิกภาพ สติปัญญาที่เสื่อมไป เสียเวลาที่จะสร้างความให้กับตนเอง รวมถึงเสียเวลา ค่าใช้จ่าย งบประมาณของรัฐ ยาเสพติดนั้นเป็นสิ่งอันตรายอย่างหาประโยชน์มิได้ในทางตรงกันข้ามกลับมีแต่สร้างความเดือดร้อนให้กับตนเองและผู้อื่น ตลอดจนกระทบต่อสังคมจึงต้องอาศัยการบำบัดฟื้นฟู ป้องกันและปราบปราม ซึ่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติและรัฐบาลได้แถลงนโยบายของรัฐบาล กำหนดให้ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาเฉพาะหน้าที่ต้องได้รับการป้องกันแก้ไข เพื่อให้ไม่ให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิต ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินความสุขของประชาชนและสังคม โดยมีจุดมุ่งหมาย

เพื่อลดปริมาณผู้เข้าสู่การกระทำผิดเกี่ยวกับยาเสพติด (2558 : 2)

2. การเข้าถึงยาเสพติดของเยาวชน

ในความรู้สึกว่าตนเองไม่มีความสำคัญ และไม่มีคุณค่า ทำให้เยาวชนถูกชักชวนหรือถูกล่อลวงให้ทำผิดได้ง่าย เยาวชนขาดการทบทวน ยั้งคิด หรือวิเคราะห์ถึงผลดีผลเสียให้ละเอียด สภาพชุมชนสิ่งแวดล้อมที่พักอาศัย มีความสำคัญและเป็นอิทธิพลมากที่จะทำให้เยาวชนเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด เนื่องจากการอยู่ในสภาพแวดล้อมไม่ดี มีแหล่งมั่วสุม กลุ่มผู้ค้ายาเสพติด ที่มีผู้ติดยาเสพติด แหล่งจำหน่าย เป็นชุมชนอบายมุข วิถีชีวิตในชุมชนมีค่านิยมยกย่องสนับสนุน

คนชั่วที่มีเงิน ขาดแบบอย่างหรือสิ่งที่จะชักนำไปในทางที่ดี ชุมชนดังกล่าวก็จะเป็นชุมชนที่เอื้อต่ออบายมุข เยาวชนจะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดได้ง่าย ไม่รู้เท่าทันเหตุการณ์ในให้สังคมปัจจุบันที่นิยมกระแสเชิดชูความมีหน้ามีตาทางสังคมการหลงเข้าไปในวัตถุนิยม เช่น โทรศัพท์มือถือ เสื้อผ้า รองเท้ากระเป๋าสตางค์แบรนด์เนม ราคาแพงที่สั่งตรงจากนอกเป็นสิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดการทำผิดเข้าไปติดกับดักแห่งกิเลสหรือหาหนทางการเงินได้ ส่งผลให้เยาวชนหลงทางทำในสิ่งที่ผิดกฎหมายเพื่อสนองต่อความต้องการทางใจของตนเองให้มีคุณค่าเป็นที่ยอมรับเพื่อนฝูง โดยไม่ได้ทบทวนว่าสิ่งที่ตนเองได้ทำไปนั้นคือสิ่งที่ดี จากการศึกษาถึงปัจจัยที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งตัดสินใจเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติดของ เกษมศาสนาต์ โชติชาครพันธุ์และคณะ ได้กล่าวว่าความต้องการรายได้เพื่อดำรงชีพหรือความฟุ้งเฟ้อส่วนบุคคล ความต้องการรายได้มาใช้จ่ายหรือเหตุจำเป็นต้องใช้ เป็นเหตุผลสำคัญที่นำไปสู่การตัดสินใจเข้าไปเกี่ยวข้องกับยาเสพติด โดยเลือกที่จะจำหน่ายยาเสพติดเพื่อให้เกิดรายได้ (2558 : 64)

3. แนวทางฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดตามยาเสพติดตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาได้วางหลักในการพัฒนาชีวิต เพื่อประโยชน์สุขต่อปวงชนทั้งมวล ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะ หรือ ตระกูล สูง ต่ำ อย่างไรก็ตาม เมื่อมาฝึกฝนตนเองตามหลักการพัฒนาย่อมเป็นผู้มีอัธยาศัยอันดีงาม และเกื้อกูลต่อสังคม เรียกว่า เป็นคนมีการพัฒนาตนดีแล้ว แนวทางฟื้นฟูผู้ติดยาเสพติดตามหลักพระพุทธศาสนา มีดังนี้

การพัฒนาทางกายตามหลักศีล

การพัฒนาด้านพฤติกรรม หรือศีลจึงจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตทั้งของตนและคนหมู่มากในสังคมจะได้เกื้อกูลกัน ด้วยการมีสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันที่จัดระเบียบไว้ด้วยดีเรียกว่าศีล การจัดระเบียบชีวิตและการอยู่ร่วมกันให้เรียบร้อย รวมทั้งตัวระเบียบนั่นเองเรียกว่าวินัย ข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการจัดสภาพชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้มีระเบียบ เรียกว่าสิกขาบท สำหรับการฝึกฝนขัดเกลาพฤติกรรมเพื่อสร้างเสริมสภาพชีวิตให้สอดคล้องเกื้อกูลต่อการปฏิบัติ

ในแนวทางที่จะเข้าถึงจุดหมายที่ต้องการยิ่ง ๆ ขึ้นไป เรียกว่าวัตร ทั้งหมดนี้เมื่อเรียกคลุม ๆ รวม ๆ แล้วก็พูดว่าศีล 4 ซึ่งหมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นอย่างดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น แก่สังคม ประพฤติสิ่งที่ประ โยชน์แก่กุลต่อผู้อื่น ต่อสังคม มีความรับผิดชอบในหน้าที่ ประกอบสัมมาอาชีพด้วยความ ขยันหมั่นเพียรฝึกฝนอบรมกาย วาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษ ก่อคุณประโยชน์ และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจ และ ปัญญาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปนั่นเอง (2543 : 80)

การพัฒนาทางจิตใจ

การพัฒนาด้านจิตใจ หมายถึง การฝึกฝนอบรมจิตใจให้เข้มแข็ง สามารถต่อสู้กับ ความรู้สึกฝ่ายอกุศล หรือ บาดบาทใจได้ ได้แก่ การทำใจให้เกิดความสำรวมด้วยดีเพราะเมื่อจิตใจ สำรวมดีแล้ว สามารถเอาชนะพ้นจากเครื่องผูกของมาร คือ กามคุณทั้งอยู่ในถ้า ย่อมจักสามารถ พ้นจากเครื่องผูกแห่งมารได้ และถ้าบุคคลมีจิตใจไม่มั่นคงก็จะมีปัญญาไม่สมบูรณ์ไม่ศรัทธาคำ สอนของพระพุทธศาสนา ไม่อาจพัฒนาจิตใจให้ตั้งงามได้

การพัฒนาทางปัญญา

ในหลักการของการพัฒนา แม้ว่าปัญญาจะเป็นสิ่งที่ต้องการที่แท้เพราะเป็นตัวนำชีวิต สู่อิสรภาพ แต่ปัญญาก็เป็นองค์ประกอบอย่างหนึ่งของชีวิต หมายความว่าเราต้องมองชีวิตของ มนุษย์ว่าเป็นระบบแห่งองค์รวมของส่วนประกอบมากมาย ส่วนประกอบเหล่านี้ มีความสัมพันธ์ เกื้อหนุนอิงอาศัยซึ่งกันและกันเช่น ทางพระแยกชีวิตเป็นองค์ประกอบที่เรียกว่าขั้น 5 ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ชีวิตเป็นองค์รวมของระบบความสัมพันธ์แห่งองค์ประกอบเหล่านี้ พร้อมกันนั้นในเชิงปฏิบัติในแง่ของการดำเนินชีวิตก็เช่นเดียวกัน ชีวิตของคนแยก ออกเป็นด้านต่างๆ ของความเป็นอยู่หรือประกอบด้วยความเป็นอยู่ด้านต่าง ๆ รวม 3 ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ซึ่งแสดงออกทางกาย และวาจา ที่ติดต่อกับสิ่งแวดล้อม แล้วก็มีด้านจิตใจและด้าน ปัญญาสามด้านหรือสามส่วนนี้มีความสัมพันธ์และอิงอาศัยซึ่งกันและกันในการที่จะพัฒนาปัญญานั้นเราจะพัฒนาปัญญาอย่างเดียวไม่ได้ เพราะปัญญาเป็นด้านหนึ่งของระบบองค์รวมของชีวิตที่มี ส่วนประกอบสามด้านอิงอาศัยกันอยู่ พระพุทธศาสนาไม่มองจริยธรรมแยกส่วนออกไปว่าเป็น ความประพฤติอย่างนั้นอย่างนี้เหมือนในวัฒนธรรมตะวันตก แต่มองว่า จริยธรรมคือการดำเนิน ชีวิตของคน หรือระบบการดำเนินชีวิตที่ตั้งงามซึ่งมีความสัมพันธ์ทั้งสามด้านมาเกื้อหนุนกัน คือ ด้านพฤติกรรมที่เรียกว่าศีล ด้านจิตใจ ซึ่งมักเรียกตามองค์ประกอบที่เป็นแกนกลางในการฝึกว่า สมาธิและด้านปัญญา คือความรู้ สามด้านนี้สัมพันธ์เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน จึงต้องพัฒนาไปด้วย กันเพราะฉะนั้นถ้าจะพัฒนาปัญญาก็ต้องให้ศีล สมาธิ พัฒนาไปด้วย เป็นระบบแห่งศีล สมาธิ

ปัญญาเป็นการศึกษาหรือสิกขา 3 ด้าน จึงเรียกว่าไตรสิกขา จะเรียกว่า ตรีศึกษา หรือไตรศึกษา ก็ได้ (2546 : 20-21)

หลักธรรมในการฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดตามยาเสพติด

พระพุทธศาสนาได้วางหลักปฏิบัติคือหลักธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพื่อเป็นแบบให้มนุษย์ได้ใช้เป็นแนวทางในการทำความดี ในระดับต่าง ๆ (2541 : 153) หากต้องการปฏิบัติหรือศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนา สามารถเลือกศึกษาหมวดใดก่อนก็ได้ เพราะหลักคำสอนของพระพุทธศาสนานั้น มีความสัมพันธ์กันหมดแต่ในทางปฏิบัตินั้น การศึกษาหลักธรรมในพระพุทธศาสนาผู้ที่ศึกษามักจะเลือกเอาคำสอนหมวดใด หมวดหนึ่ง มาศึกษาโดยแยกเป็นส่วนๆหรือเป็นเรื่อง เมื่อทำความเข้าใจแต่ละส่วนก็ควรพยายามเชื่อมโยงกับส่วนอื่น ๆ เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจภาพรวมของพระพุทธศาสนาว่าต้องการสอนอะไร เช่น การศึกษาแก่นธรรมของพระพุทธศาสนา คือ อบายมุข 6 ศีล 5 มิตรแท้ 4 มิตรเทียม 4 มีคำอธิบาย ดังต่อไปนี้

อบายมุข 6 กับแนวทางฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดตามยาเสพติดตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

อบาย หมายถึง ความเสื่อม ความฉิบหาย มุข หมายถึง ปาก หน้า อบายมุข จึงแปลว่าปากทางแห่งความเสื่อมความฉิบหาย พระพุทธศาสนาสอนเรื่อง อบายมุข 6 อย่าง ทั้งที่เป็นตัวเหตุและผลของเหตุไว้ดังนี้

1. เสพสุราและของมีนเมา มีใจหมกมุ่นอยู่ในสิ่งเสพติดให้โทษ จนก่อให้เกิดโทษ 6 อย่าง คือ เสียทรัพย์ ก่อการทะเลาะวิวาท เกิดโรค ได้รับการติเตียน ไม่รู้จักอายและปัญญาเสื่อม

2. ขอบเที่ยวกลางคืน มีใจหมกมุ่นที่จะเที่ยว เที่ยวจนติด ต้องเที่ยวเป็นประจำไม่คำนึงว่าสถานที่นั้นมีอันตรายหรือไม่ จนก่อให้เกิดโทษ 6 อย่าง คือ ไม่รักษาตัวเองไม่รักษาลูกเมีย ไม่รักษาสมบัติ เป็นที่ระแวงสงสัยของคนทั้งหลาย มักถูกใส่ความและเป็นเหตุให้ได้รับความเดือดร้อน

3. ขอบเที่ยวดูการละเล่น มีใจหมกมุ่นครุ่นคิดที่จะไปหาความสำคัญกับการละเล่นต่าง ๆ ไม่ตั้งใจทำงาน ลักษณะของการขอบดูการละเล่น เช่น มีรำที่ไหนไปทีนั้น มีการขับร้องที่ไหนไปทีนั้น เป็นต้น

4. ติดการพนัน มีใจหมกมุ่นที่จะเล่นการพนัน เล่นจนติด จนก่อให้เกิดโทษ 6 อย่าง คือ เมื่อชนะยอมก่อเวร, เมื่อแพ้ย่อมเสียตายทรัพย์ที่เสีย, ทรัพย์หมดไปอย่างเห็นได้ชัด, ไม่มีค่าน่าเชื่อถือ, เป็นที่ดูหมิ่นของเพื่อน และไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย

5. คบคนชั่วเป็นมิตร ไปมาหาสู่ ร่วมกินร่วมเที่ยวร่วมเล่นกับคนไม่ดี จนก่อให้เกิดโทษ 6 อย่างตามชนิดของคนชั่วที่คบ คือ คบนักเลงเล่นการพนันถูกชักนำให้เป็นนักเลงการพนัน

คบนักเลงผู้หญิงถูกชักนำให้เป็นนักเลงผู้หญิง คบนักเลงสุราหรือผู้ติดยาเสพติดถูกชักนำให้เป็นนักเลงสุราหรือเป็นผู้ติดยาเสพติดด้วย คบนักเลงของปลอมถูกชักนำให้เป็นนักเลงของปลอมคบนักเลงหลอกลวงถูกชักนำให้เป็นนักเลงหลอกลวง และคบนักเลงหัวไม้ถูกชักนำให้เป็นนักเลงหัวไม้

6. เกียจคร้านการทำงาน ชี้เกียจทำงาน คิดหาอุบายมาอ้างเพื่อจะไม่ต้องทำงาน ทำให้ทรัพย์สินใหม่ไม่เกิด ทรัพย์สินเก่าค่อย ๆ หมดสิ้นไป เหตุที่ยกมาอ้าง 6 อย่าง คือ หนาวนัก ร้อนนักเย็นแล้ว ยังเข้าอยู่ หิวนัก และอิมนัก แล้วไม่ทำการทำงาน

ฉะนั้น บุคคลในสังคมใดมีวามั่วสุมอยู่ในอบายมุขดังกล่าวข้างต้นสังคมนั้นจะพบแต่ความเสื่อมความพินาศหายนะโดยไม่ต้องสงสัยหากคนในสังคมต้องการให้ตนเอง ครอบครัว และสังคมมีความเจริญรุ่งเรือง มีความสุข ก็จำต้องละเว้นอบายมุข ทั้ง 6 เหล่านี้เสีย ตั้งหน้าทำมาหากินโดยสุจริต ด้วยความขยันหมั่นเพียรให้การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สังคมก็จะมีแต่ความสุขความเจริญอย่างแน่นอน

เบญจศีล เบญจธรรม กับแนวทางฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดตามยาเสพติดตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา

เบญจศีล (ปัญจ+ศีล, ปัญจะ แปลว่า 5, ศีล แปลว่า ปกติ) หมายถึง ความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนมี 5 ข้อ ดังต่อไปนี้

1. ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายคนและสัตว์
2. อทินนาทานา เวรมณี คือ เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้, เว้นจากการลัก โกง ละเมิดกรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน
3. กามเมสุมิจฉาจารา เวรมณี คือ เว้นจากการประพฤติดิฉันในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน
4. มุสาวาทา เวรมณีคือ เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง
5. สุราเมรยมชชพมาทภูฏานา เวรมณี คือ เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ

อานิสงส์การรักษาศีล 5
เมื่อกล่าวถึงอานิสงส์หรือประโยชน์ที่บุคคลพึงได้รับ หากได้รักษาศีล 5 ตามแนวทางพระพุทธ

ศาสนาแล้ว โดยภาพรวมทั้งหมดอานิสงส์ของศีล 5 นั้น มีดังต่อไปนี้

อานิสงส์ของการรักษาศีลโดยรวมนั้นก็จะสามารถส่งผลดีให้เกิดความเป็นอยู่ที่ดีสงบเรียบร้อยมีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต ดังพุทธพจน์ที่พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโปรดอุบาสกอุบาสิกา ชาวตำบลบ้านปาฏลิกาม กล่าวโดยสรุปได้ดังนี้

อานิสงส์ข้อที่ 1 ย่อมได้โภคทรัพย์ใหญ่หลวงซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ

อานิสงส์ข้อที่ 2 กิตติศัพท์อันดีงามย่อมกระฉ่อนไป

อานิสงส์ข้อที่ 3 เข้าไปหาบริษัทใดๆ เช่น ชัตติยะบริษัท พราหมณ์บริษัท คหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมเป็นผู้แก่ล้ากว่า ไม่เก้อเขินเข้าไปหาบริษัทนั้น ๆ

อานิสงส์ข้อที่ 4 ย่อมไม่หลงลืมสติ

อานิสงส์ข้อที่ 5 หลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์

กล่าวโดยสรุป ศีล 5 คือ สิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นปกติ ข้องต่วนจากบาปทั้งหลายทั้งปวง สำรวม อดทนอดกลั้นต่อโลภะ โทสะ โมหะ ไม่ล่วงละเมิดผู้อื่นด้วยกาย หรือด้วยวาจา เพื่อให้

เกิดความปกติ เรียบร้อย สงบสุขในสังคม ระวังความเดือดเนื้อร้อนใจทั้งตนเองและผู้อื่น เป็นข้อฝึก

ข้อปฏิบัติเบื้องต้นในชีวิตประจำวันสำหรับฆราวาสเพื่อควบคุมความประพฤติทางกาย วาจาให้

ตั้งอยู่ในความดีงาม สงบ และเป็นฐานปฏิบัติธรรมในขั้นสูงต่อไป

ส่วนคำว่า “เบญจธรรม” (ปัญจ+ธัมม) หรือ เบญจกัลยาณธรรม ได้แก่ ธรรม 5 ธรรมอันดีงาม 5 อย่าง คุณธรรม 5 ประการ คู่กับเบญจศีล เป็นธรรมเกื้อกูลแก่การรักษาเบญจศีลผู้รักษาเบญจศีลควรมีไว้ประจำใจ ได้แก่

1. เมตตาและกรุณา คือ ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์คู่กับศีลข้อที่ 1

2. สัมมาอาชีวะ คือ การหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต คู่กับศีลข้อที่ 2

3. กามสังวร คือ ความสังวรในกาม, ความสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส คู่กับศีลข้อที่ 3

4. สัจจะ คือ ความสัตย์ความซื่อตรง คู่กับศีลข้อที่ 4

5. สติสัมปชัญญะ คือ การระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรถ้าระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาทคู่กับศีลข้อที่ 5 หลักในการฟื้นฟูสมรรถนะ

มิตรแท้ 4 มิตรเทียม 4 กับแนวทางฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดตามยาเสพติดตามหลัก
ธรรมในพระพุทธศาสนา

มิตรเทียม 4 หมายถึง คนเทียมมิตร, คนที่พึงทราบว่าเป็นศัตรูผู้มาในร่างของมิตร ได้แก่

1. คนปกอลอก คือคนที่เอาของเพื่อนไปฝ่ายเดียว
2. คนดีแต่พูด
3. คนหัวประจบ
4. คนชวนฉิบหาย

กล่าวสรุปได้ว่า บรรดามิตรทั้ง 4 ประเภทนั้นล้วนให้โทษทั้งสิ้น ฉะนั้นการเลือกคบ
บุคคลจึงต้องพิจารณาให้ดี ย่อมเกิดขึ้นได้จากมิตรชักชวนในทางฉิบหายเหมือนพุทธพจน์ตรัส
ในสุขปัตถนาสูตรว่า “บุคคลทำคนเช่นใดให้เป็นมิตรและคบสนิทคนเช่นใด ให้เป็นมิตรและคบ
สนิทคนเช่นใด เขาก็เป็นคนเช่นนั้น” และ “คนชั่วเมื่อมาคบมาเกี่ยวข้องกับคนดีทั่วไป หรือคน
ดีลงไปคบเกี่ยวข้องกับคนดีย่อมพลอยทำให้คนดีแปดเปื้อนบาปไปด้วย เหมือนลูกศรอาบยาพิษ ถูก
ยาพิษแปดเปื้อนแล้วย่อมทำลายแล่งลูกศรที่สะอาดให้แปดเปื้อนไปด้วยฉะนั้น เพราะกลัวการ
แปดเปื้อนบาป ผู้มีปัญญาจึงไม่คบคนชั่วเป็นมิตรเลย” และ “ใ้บพญาคาคนนำมาใช้ห่อปลาเน่า
ก็พลอยเหม็นเน่าส่งกลิ่นคลุ้งตามไปด้วยฉันใด การคบคนพาลก็ ฉะนั้น”

มิตรแท้ (สุทรมิตร) หรือกัลยาณมิตร นับเข้าในกัลยาณมิตรประเภทหนึ่ง มิตรแท้
พระพุทธเจ้าตรัสในสังคาลสูตร มี 4 ลักษณะ ได้แก่

- 1) มิตรมีอุปการะ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้ โดยสถาน 4 คือ
  - (1) รักษาเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
  - (2) รักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อนผู้ประมาทแล้ว
  - (3) เมื่อมีภัยเป็นที่พึ่งพำนักได้
  - (4) เมื่อกิจที่จำต้องทำเกิดขึ้นเพิ่มทรัพย์ให้สองเท่า (เมื่อมีฐานะช่วยออกทรัพย์

ให้เกินกว่าที่ออกปาก)

2) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน 4 คือ

- (1) บอกความลับ [ของตน] แก่เพื่อน
- (2) ปิดความลับของเพื่อน
- (3) ไม่ละทิ้งในเหตุอันตราย
- (4) แม้ชีวิตก็อาจสละเพื่อประโยชน์แก่เพื่อนได้

3) มิตรแนะนำประโยชน์ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน 4 คือ

- (1) ห้ามจากความชั่ว
  - (2) ให้ตั้งอยู่ในความดี
  - (3) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
  - (4) บอกทางสวรรค์ให้
- 4) มิตรมีความรักใคร่ ท่านพึงทราบว่าเป็นมิตรแท้โดยสถาน 4 คือ
- (1) ไม่ยินดีด้วยความเสื่อมของเพื่อน
  - (2) ยินดีด้วยความเจริญของเพื่อน
  - (3) ห้ามคนที่กล่าวโทษเพื่อน
  - (4) สรรเสริญคนที่สรรเสริญเพื่อน

ประโยชน์ที่ได้จากการอยู่ร่วมกับมิตรแท้ ได้แก่ เมื่อเรามีความประมาทได้รับการรักษาป้องกันจากเพื่อน ได้รับการรักษาทรัพย์สินสมบัติจากเพื่อน ในคราวมีภัยมิตรที่ดีเป็นที่พึ่งได้ ในคราวมีทุกข์เพื่อนที่ดีจะไม่ละทิ้ง ซึ่งเป็นหลักการยึดเหนี่ยวน้ำใจคน และประสานหมู่ชนให้เกิดความสามัคคีระหว่างคนทั่วไป นั่นก็คือหลักที่เรียกว่า สังคหวัตถุ 4 ซึ่งทำให้คนสามารถทำตัวให้เข้ากันได้ไม่ถือตัว ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน ซึ่งมีผลทางจิตใจและชักจูงความรู้สึกนึกคิดได้ พระพุทธเจ้าจึงจัดมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ไว้เป็นมิตรแท้

- 5) แนวทางการจัดกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคม
- การเข้าค่ายพุทธบุตร

การเข้า ค่ายพุทธบุตร หรือ ค่ายพุทธธรรม เป็นกิจกรรมของเยาวชนในโครงการ การอบรมคุณธรรม จริยธรรม ตามหลักพัฒนาชีวิตและสังคม คือ บวร (บ้าน วัด โรงเรียน) โดย พระสงฆ์วิทยากรผู้ทรงความรู้จะฝึกฝนเยาวชนให้มีทักษะชีวิตตามคำสอนและวัตรปฏิบัติของ พระพุทธเจ้า

สถานที่จัดค่ายพุทธบุตรหรือค่ายพุทธธรรมขึ้นอยู่กับความสะดวก ซึ่งอาจเป็น วัด สถานศึกษา หรือค่ายฝึกอบรม ส่วนหลักสูตรการฝึกอบรมจะเน้นการศึกษาธรรมะและฝึก ปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ ให้ทานรักษาศีลและเจริญภาวนา ระยะเวลาการ ปฏิบัติธรรมอาจเป็น 3-15 วัน ตามความเหมาะสม

ประโยชน์ของการเข้าค่ายพุทธบุตร มีดังนี้

- 1) เสริมสร้างความเข้มแข็งทางจิตใจให้เยาวชน โดยการฝึกบำเพ็ญทางจิตภาวนา
- 2) ปลูกฝังจริยธรรมให้เยาวชนมีเจตคติที่ดีต่อพระพุทธศาสนา
- 3) ให้เยาวชนได้เรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ

ด้วยการฝึกการใช้ชีวิตอย่างผู้ถือเพศพรหมจรรย์ ด้วยการรักษาศีล 8

4) ได้พัฒนาจิตสำนึกที่ดั่งงาม สำหรับการพัฒนาตนและสังคม

5) ฝึกทักษะความรับผิดชอบทั้งต่อ ตนเอง สังคม และประเทศชาติ

สรุป

เพื่อให้การช่วยเหลือดูแลและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติดและผู้เข้ายาเสพติดให้กลับไปใช้ชีวิตอย่างปกติสุข ในสังคม การนำหลักธรรมมาฟื้นฟูสมรรถนะผู้ติดยาเสพติดมาสร้างจิตสำนึกให้แก่เยาวชนในการป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดนั้น ต้องอาศัยความร่วมมือจากองค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมมือกันในกระบวนการแก้ไขปัญหายาเพื่อนำพาไปสู่การปฏิบัติและการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ร่วมกับการดำเนินชีวิตให้เยาวชนสามารถเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพและนำพาชีวิตให้เจริญรุ่งเรืองนำไปสู่ความสำเร็จต่อไป

บรรณานุกรม

- เกษมศานต์ โชติชาครพันธุ์ และคณะ. (2558). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการกระทำผิดซ้ำในคดียาเสพติดและการพัฒนาคุณภาพชีวิต. **รายงานวิจัย**. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (นิด้า) และ สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.).
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. (2541). **ศาสนาเปรียบเทียบ**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันราชภัฏพระนคร. พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2543). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ**. พิมพ์ ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2546). **การสร้างสรรค์ปัญญา เพื่ออนาคตของมนุษยชาติ**. กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา.
- พระราชบัญญัติยาเสพติดให้โทษ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2528. ราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา 102.154. 2528.
- ราชบัณฑิตยสถาน สำนักนายกรัฐมนตรี. (2545). **พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542**. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด. (2558). **แผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ปี 2559**. กรุงเทพมหานคร: สำนักยุทธศาสตร์สำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด.